

Следосвобожденската българска култура е белязана от мъчителните търсения на националната идентичност в контекста на европейския и цивилизационен модел. След продължителния период на робска безпросветност и изостаналост спрямо европейските тенденции, младата българска култура е динамична и противоречива. Тя се лута между патриархалното и общоевропейското, между самобитното и универсалното. Следосвобожденският българин е изправен пред тежката задача да съхрани изконните ценности на своята древна култура и да ги впише в общоевропейския процес, преодолявайки комплекса за изостаналост и изолираност. Сложна и отговорна е мисията на интелектуалеца в осъществяването на изгубената връзка с европейското. Дошло е времето на преосмисляне на българската възрожденска нагласа по посока на отваряне на родното към по-широките хоризонти на света. Сред интелектуалните среди се обособява кръгът “Мисъл”, чиито идеолози д-р Кръстев и Пенчо Славейков формулират и издигат призива за “европеизация на българската култура”. В пряка връзка с техните възгледи се ражда Алековата творба “Бай Ганьо”.

Критикореалистичното изображение на света и човека, което Алеко представя в безсмъртното си произведение “Бай Ганьо” е плод от сблъсъка на неговото възпитание и светоглед с жалката следосвобожденска действителност. Възпитан в духа на патриотичните и демократични идеали на Възраждането, издигнал като висши ценности родината и народа Алеко Константинов ще бъде онази открояваща се личност, която със своята нравственост ще се противопостави на “модерния” човек и ще изобличи типизирания за цяла една епоха образ на бай Ганьо. Афинитетът на Алеко към заклеяването на отрицателното и порочното в социалната действителност, ориентирането му към социалнозначимата злободневна проблематика, стремежът му към типизация, още в най-ранните му публицистични творби, раждат вечноживото, непреходно и останало актуално във времето произведение “Бай Ганьо”.

Оценката за “Бай Ганьо” не може да бъде еднозначна. В съдържателния център на книгата е поставена открояващата се фигура на героя. Бай Ганьо магнетично споява около себе си цялото повествование. Той е напасван впоследствие към всички български исторически времена, пространства и нрави. Образът- гениално откритие на Щастливеца- е обречен задълго да поставя съдбоносни въпроси на мислещата част от националната ни общност, а не да й дава готови отговори. Интелектът не може да е безразличен към бай Ганьо, защото “вечният българин” е предизвикателство, на което трудно се устоява.

Първата причина за неизчерпващата се актуалност на бай Ганьо е в тоталната му обвързаност с всички нива от социалната пирамида в българската среда. Героят може

да бъде открит с някои от типичните си качества сред всички слоеве на обществото. Проявите му във виртуалните пространства на книгата отдавна са ги напуснали и са се разселили в житейските зони на българския свят. Откакто е създаден “Бай Ганьо”, не престава диалогът за неговото забележимо присъствие в живота на нацията. При наличната нееднородност на обществената амалгама съвсем естествено е и оценките да бъдат различни. Тук се включва и премълчаването, което също е оценка, и то не по-малко значима от останалите. Премълчаването е свидетелство за драматичния акт на саморазпознаването.

Наличието на сложни обществени процеси и променените социални нагласи създават другото завихряне, в което образът на бай Ганьо попада и което още повече сплита възела от въпроси около “проблематичния българин”. Потокът на времето поема образа и го разпраца в различни исторически ситуации и нови обществени образувания, за да докаже за сетен път гениалността на Алековото творение. Мутациите на байганьовщината в българския свят потвърждават прозренията на Щастливеца, както и уменията му да улови някакъв невероятен български универсум, който упорито се е вселил в националната народопсихология. Авторът на “Бай Ганьо” създава стойностна творба, в която винаги може да се огледа търсещата облика си българска общност. Пророческите дарби на Алеко Константинов не са национален мазохизъм, а коректив, така необходим за постигането на цивилизационните ценностни ориентири. Тъжните констатации, че българският свят трагично се повтаря и самовъзпроизвежда своите най-лоши обществени и политически нрави след около сто години, не са добър атестат за националната ни общност. Но този факт е доказателство, че не сме се вслушали в предупрежденията на Щастливеца за опасностите, грозящи ни след световна изолация, когато лесно е провъзгласена неизстраданата свобода.

Структурата на произведението не се побира в тесните рамки на жанровите определения. Похватът “разказ в разказ” задава композиционна рамка, но освобождава от изискванията за сюжетна последователност, за вътрешна обвързаност на случващото се. Свързващият елемент е персонажът. Водещ е проблемът (в първата част- несъстоялата се “европеизация” на бай Ганьо, а във втората- социалната му реализация), а не хронологията на събитията. Всеки разказ добавя нов елемент в обговарянето на проблема, без да го разполага в конкретни темпорални граници. Най-общо времето е “тук и сега”, т.е. съвремието. И макар че отделните разкази настояват за конкретност- “...преди три години”, “...като се връщах от ваканция”- тази конкретност е за останалите участници в разговора, а не за читателя. Финалът прекъсва разказването, но не и историите за бай Ганьо. Така самата структура заявява неговото присъствие отвъд финала, отвъд ограниченото пространство на текста и в известен смисъл предопределя извънлитературния му живот.

Паратекстът към творбата, който гласи “Невероятни разкази за един съвременен българин”, е код за проникване в същността на героя. Той настоява за типичност в контекста на конкретно историческо време. Тази типичност е търсена и при изграждането на образа- подробностите в облеклото (пояс, бастун, “по нашенски чиста” риза), езика, поведенческия модел. Въпреки че А.Константинов маркира възрастта и физическите черти на героя (“млад човек, около 28 годишен, възчер...”), читателят го помни преди всичко (поради реакциите и езика му) като човек на средна възраст. Разколебаването на усещането за възраст идва и от прозвището, с което той се заявява- “бай”. В обичайните български отношения с това прозвище се обръщат към човек на неопределена възраст (на или малко над средната).

Бай Ганьо се появява на историческата сцена след прескочените етапи на националното развитие. Израждането е резултат от невъзможността новото да се случи изведнъж. Зад бързо усвоената външна показност дремят непокътнати старите рефлексии, които са определящи за човешкото поведение: “Помогнаха на бай Ганя да смъкне от плещите си агарянския ямурлук, наметна си той една белгийска мантия- и всички решиха, че бай Ганьо е вече цял европеец”.

Усвоената през робството стратегия на оцеляването се трансформира съобразно новите условия на сгъстеното историческо време. При високите обороти на следосвободенската динамика добродетелите мутират до своите зловещи съответствия. От завихрянето на обществените процеси традиционната българска пестеливост се превръща в скъперничество, трудолюбието- в неограничена енергия за трупане на капитали, смириенето пред възрастните- в угодничество пред дарените с богатство и власт, родовата подреденост- в желание светът да бъде подчинен на собствения келепир.

Стратегията на бай Ганьо е да бъде полезен единствено и само на себе си. Всяко действие на героя е подчинено на собствената изгода, която е афиширана при всеки конкретен случай от дългото пътуване към парите и властта. От началото до края бай Ганьо остава верен на келепира. Нито една негова мисъл и нито едно негово действие не остават непроверени и неодобрени от този негов най-върховен “бог”. Това е първото нарушение на цивилизационния ценностен принцип. Настъпва обществен разпад. Защото сборът от личните ползи на хората в една общност не може да очертае националния идеал. Губи се обществената спойка, губят се устоите, държавните институции стават безсилни и ненужни, създадените блага потъват в черната дупка на келепирджийските страсти.

На Алековия герой е необходим добър облик в общественото пространство. Идеята за трайната себеполза трябва да бъде облечена в одеждите на нещо примамливо и увличащо народното съзнание. Бай Ганьо бързо разбира, че най-подходящи за тази цел са националистическите патриотични речи. Навсякъде по "Европата" героят гордо афишира националната си принадлежност и бързо изрича обичайните славословия за българското превъзходство.

При изследването на байганьовския патриотизъм е добре да се разчетат и знаковите послания. Никак не е случаен фактът, че легендарният българин продава из Европа продукт като розовото масло, който може да се възприеме като една от националните емблеми. Символът на родното е вкаран в списъка на търговския каталог като продукт с висока парична стойност. Това е девалвация на идеалите, за която е загатвано и в други моменти от книгата на Алеко Константинов.

Завръщането на бай Ганьо в родна среда променя словесните му стратегии. Националистическите му речи трябва да се заменят с политически обещания за благоденствие и мазно угодничество на властимащите. Словото вече не притежава език, а езици, които взаимно се заменят в зависимост от ползите. Целта на новопоявилите се езици на лицемерието и вградените чрез тях послания след Освобождението е келепирът. Като проядени от духовни термити и подвластни дори на най-леко сътресение, празни откъм съдържание и морал, са патриотичните фрази на бай Ганьо. Свидетели сме на странна, но и логична за речите на героя метаморфоза- от най-благородно и дарено с дълбоки смисли, патриотичното чувство е превърнато в средство за келепирджийски цели. Бай Ганьо е човекът на всяка власт. Политическото хамелеонство не е смущаващо, щом чрез него също може да се достигне до заветната лична изгода. В страни с байганьовска партийна словесност проядени и празни са и държавните институции. Безсъдържателните думи в социалното пространство водят след себе си драмата на самообезсилващото се общество, неспособно да подреди приоритетите в настъпващия ценностен хаос. До властта в държави с празни думи в националния политически ефир достигат само байганьовците, защото само те могат да печелят избори и успешно да списват вестници. Институциите в такива чужди страни са създадени, за да изсмукват националния ресурс. Хората от тях напускат след това властта и дълго поглъщат в усамотение постигнатия келепир.

Виртуалното пространство на художествената словесност в "Бай Ганьо" в разделено на две основни зони- европейската и родната.

Но аналитичните наблюдения могат да започнат от предбайганьовщината. Робското

безверие е дългото и тягостно детство на нацията, когато трайно е усвоен комплексът на “чичовците”. Затворените общности трудно могат да се самовъзпроизведат и по диалектическа предопределеност се израждат. Явлението “Бай Ганьо” е отглеждано в “утробата” на опакованата от робството чичовска общност. Това е група от хора в изолация. Скъсаните връзки със света водят до лишеност от информация, до загубване на ориентация за световните процеси, до невъзможност да се изградят ценностни опори. Поколения наред се раждат и умират в спрялото национално време на своята затворена малка част от националното пространство. Може да се каже, че историческият часовник е включен от Освобождението. Със стартиралото национално време се сричат и преградите пред кръгозора на българина. Определящи стават страстите към познание на света, към пътуване и към бързо забогатяване. Годишите след освобождението са мътни и удобни за агресивна и примитивна пробивност. Разширената и освободена територия трябва бързо да се преразпредели и маркира, както повеляват законите на природното естество. По пътищата на света излизат “най-непослушните деца” на общността. Пътуващият български човек се опитва, но не може да застигне по планетарните магистрали пропиляното време, за да порасне. “Детската му възраст” е експонирана пред очите на света. Точно бай Ганьо е образът на пробудилия се и неосъзнат, но витален и пробивен човек от Балканите, който упорито, но нескопосано търси своето място в Европа.

Още първото изречение очертава проблематичността при срещата на най Ганьо с Европа: “Помогнаха на бай Ганя да смъкне от плещите си агарянския ямурлук, наметна си той една белгийска мантия и всички рекоха, че бай Ганьо е вече цял европеец”.

“Разсъбличането” на миналото, свалянето на “агарянския ямурлук” не е самостоятелен акт, но преобличането е вече един осмислен жест. “Поевропейчването” е само външно, неистинско, имитативно. Своята несъщност разкрива и още един съществен знак- този на пътя. В българската менталност, освен страдание и скръб, той е и знак на усвояване на нови пространства, на обогатяване на личността, на разширяване на познатото, което поставя отделния индивид в изключителна, отбрана, елитарна позиция спрямо общността. Забележителната със своята жанрова неопределеност творба “Бай Ганьо”, квалифицирана и като цикъл разкази, и като сборник с фейлетони, и като роман, развива мотива за пътуването чрез образа на културния феномен бай Ганьо, съотнесен към образа на другия пътуващ- българския интелектуалец. Избраната структуроопределяща повествователна стратегия- разказ в разказа- осветлява мотива за пътуването чрез едновременните, взаимнообвързани проявления на героя и на неговия създател. Бай-Ганьовото пътешествие из Европа се предшества от краткото, но изключително красноречиво свидетелство за позицията на разказвача спрямо героя. Група млади интелектуалци се забавляват разказвайки весели случки за “необикновения” си сънародник: “Хайде всеки от нас да разкаже нещо за Бай Ганя.- Хайде-извикаха всички.- Аз ще разкажа.- Чакайте, аз зная повече...-Не, аз, ти нищо не знаеш.” Всеки разказ съотнася образа на героя и образа на разказвача, Бай Ганьо

пътува из Европа невъзмутим в своята различност, лишен от толерантност по отношение на другостта, неподражаем и колоритен, будещ недоумение, смайващ европейците с поведенческия си модел. Алековият герой странства със самочувствие на индивид, който усеща своето право на приобщаване в света, но не осъзнава необходимостта от диалог. Разбирането му за общуването с европейското се изчерпва с афиширането на себе си, с агресивното демонстриране на собствената си самобитност без дори сянка на прозрение за нуждата от взаимност. Нищо не е в състояние да разколебае неговото самодоволство. Мярката му за света е съобразена единствено със собствените му норми.

Бай-Ганьовото странстване из Европа не постига основните цели на ренесансовото пътуване- познанието и себепознанието. В своето пътешествие бай Ганьо е недосегаем за докосванията на другостта, сляп за нейната широта, глух за нейната многогласност, непроменим в самовъзприятието си. Затова и остава самотен, неразбран или криворазбран, нежелан събеседник или екзотична атракция, впечатляваща със своята натрапчивост. Тревожна в своята обреченост на неразбиране е неговата поставеност в европейския културен контекст. Потискаща и срамна за родната култура е проекцията му в цивилиационния модел на Европа.

Но Алековият текст съдържа още едно значимо измерение на образа на пътуващия човек- това на интелектуалеца поведовател, който съпътства, направлява и оценява бай Ганьо. Безплодни са усилията на всеки от разказвачите да впише бай Ганьо в пълноценен диалог с чуждата култура. Придружаващият го в хотел "Лондон" споделя: "Тъй като розовото масло, което носеше бай Ганьо, беше действително доста ценен предмет, аз му препоръчах да го предаде на съхранение в касата.- На касата ли?-извика той с тон, в който звучеше съжаление за моята наивност. –Чудни сте вий учените! Ами че ти отде знаиш какви са онези на касата" ("Бай Ганьо пътува"). А движещият се с него из Виена се спомня: "Из пътя, като срещяхме нещо по-забележително, аз все считах за нужно да указвам и обяснявам на Бай Ганя, но забележих, че той неохотно ме слушаше и току пропускаше сегиз-тогиз равнодушно по някое "А тъй ли е?" или "Знам аз", с което види се искаше да ми се препоръча, че не е прост. Или пресичаше думата ми с някой въпрос, съвсем неподходящ с това, което му обяснявах." ("Бай Ганьо в банята")

Способността да се говори чрез опорите на смешното за неподправения нашенец съдържа Алековата увереност, че традиционната затвореност на българската култура е преодолима. Редом с непроницаемия, завършен в своята изостаналост и тревожеш със своята неспособност да общува, в текста пътува и един друг българин- проницателен, наблюдателен, интелектуално дистанциран, словесен, владеещ механизмите на оценъчността. Той може да разговаря с бай Ганьо, но може и да се

разграничава от него: “Заведох Бай Ганя в кантората на един български търговец и го оставих там, а сам се качих на трямвая и отидох в Шенбрун. Възлизах на арката, изглеждах Виена и околностите ѝ, обикалях алеите, зоологическата градина...”. И въпреки че героят е непоколебим в разбирането си, че Виена е “град като град” и няма какво да ѝ се гледа, защото не бива “да си даваме паричките на немците”, читателят разбира, че постиженията на европейската култура не остават чужди на нацията, а само на онази част от нея, която не е осмислила необходимостта от общуването с културните ценности. Интелектуалецът се вглежда в своя странен самобитен сънародник, опитва се чрез незлоблива ирония да проникне в душата му и да разчупи пословичната му консервативност: “Аз предложих на Бай Ганя една от книжките си, за да си съкрати времето с четене, но той любезно отклони предложението ми, защото бил чел доста на времето, и счете за по-практично да си подремне. Защо ще стои за бадева буден; тъй и тъй е дал пари за железницата, поне да се наспи.” В общуването между героя и неговите спътници надделяват желанията и поведенческите проявления на байганьовското, но и образът на другия пътуващ проявява своята устойчивост. Тя е скрита в неговата многоликост и най-вече в способността му да разказва забавно и увлекателно за драматичния процес на европеизиране на родната култура. Преодоляването на феномена Бай Ганьо е възможно именно в акта на разказването, Изобразяването и осмиването на ганьовщоната, осмислянето ѝ като културно явление и полагането ѝ в литературното интерпретиране са начините за нейното надмогване. Анекдотичното представяне и неговото въздействие върху съзнанието на модерния човек са непобедимите механизми за налагане на идеята за европеизация на българската култура. Защото способността на една общност да се вгледа в себе си през оздравителния поглед на смеещия се човек е най-сигурният ѝ залог за самосъхранение и оцеляване, за движение и развитие.

Освен че отказва да разшита кръгозора си, виждайки чуждото, бай Ганьо налага своето- българското при всеки случай на съпоставяне на родно и чуждо. Възприемането на другостта предполага не налагането на нормите и представите за своето като очевидни крайни определения за света, а внимателно обглеждане и осмисляне на света на другите. Точно това липсва в отношението на бай Ганьо. При всеки опит да съпоставя, за него крайната цел е да наложи превъзходството на българското- и когато приготвя рибата по “нашенски”, и когато укорява “будалите немци”, че “един пирон не са се сетили да забият”, и когато определя като “мазни” регламентираните им обноски. Кулминационен момент в утвърждаването на това превъзходство е случката в банята. “Разсъблякъл” европейската си мантия, оголен в своята първичност в буквален и преносен смисъл, героят гордо крещи “Булгар! Булгар!”, тупайки косматите си гърди.

Използването на телесния код като средство за обобщение на същностна характеристика е често използван похват в българската литература. Чрез него Алеко най-ярко внушава мисълта за невъзможната, несъстоялата се среща между бай Ганьо и

Европа. Защото това е среща на две взаимно неразчитащи се знакови системи- ориенталската и средноевропейската. Бай Ганьо носи типичните черти не само на българина, а въобще на балканския човек- грубост на нравите, първичност, но и непосредственост, виталност, адаптивност. Смехът идва от несъответствието между неговото поведение и строго регламентирания европейски свят, в който отношенията са усложнени от множество табути и условности. Неслучайно авторът представя героя си най-често свързан с храненето и тялото. Това е най-табуираната зона в цивилизованото общество, затова и несъответствията изпъкват най-ярко. Ироничният ефект е подсилен от желанието на бай Ганьо да се заяви като европеец (“Пардон! Оцапах ви бохчата.”). Същевременно налице е пълната липса на диалог между него и европейците- за него унгарският език е “хеке-меке”, а на немкия се опитва да говори на влашки. В пространството на езика всяка една от страните остава затворена в своя регион. Точно толкова различен е и езикът на жестовете- това, което за бай Ганьо е ухаждане, за европейката е обида; това, което за него е естествено- за околните е екзотично и неразбираемо. Европа по същия начин не разбира и не иска да разбере бай Ганьо. За европейците той е “избягал от някоя лудница”, дивак, тъмен субект.

Онова обаче, което детерминира Алековата сатирична позиция, е не толкова културната неадекватност на бай Ганьо, неумението му да се впише в измеренията на цивилизования свят, т.е. на културнотипологичното, колкото същностната му характеристика. Защото онова, което определя поведението на героя, не е черта на националната душевност и нравственост, а продукт на националните процеси- това са стремежът към “келепир”, търсенето на изгода на всяка цена, алчността и егоизмът. Както и всичко друго в образа на бай Ганьо, този стремеж също е обобщение на типични черти на времето “тук” и “сега”. В Следосвобожденска България стремежът към материалното, към келепира се преекспонира, за да се превърне в основен ценностен ориентир на общността. Героят е “един съвременен българин” и носи чертите на своето време.

Затова и втората част на книгата разгръща образа в измеренията на националното или по-точно- на социалното пространство. И ако в Европа под “белгийската мантия” той носи “антерийката и пояса”, то в България е вече изцяло с европейско облекло. Но промените отново са само външни, имитативни. У дома героят използва европейското като културен знак, който би му отредил елитарно място, роля на видял и знаещ човек в общността. Единственото, което не се променя, са мотивите му- търсенето на келепира. Тук този мотив вече не е ядене и пиене за чужда сметка, а пари, социална значимост и власт- най-прекият път към забогатяване за българското общество. Този стремеж заличава всякакви нравствени принципи, не познава прегради. Героят го следва с агресивност и арогантност, които го превръщат от смешен в отблъскващ персонаж. Неговата енергия и адаптивност се трансформират в насилничество и хамелеонщина. Страшен е бай Ганьо, когато предвожда тълпата пияни цигани, жалък и смешен е, когато извит и с избелени очи, се опитва тайно да прочете опозиционен вестник. Цялата

му философия е формулирана в един принцип- “Ти ще целунеш ръката, аз- двете. Ти ще целунеш нозете, аз- скута, ти- друго място, аз- още по-друго...”

Възраждането като епоха на формиране и защита на стойностните измерения и категории на българското, на изграждане на национално самочувствие носи небивал в съвременната българска история духовен и идеен заряд. Понятията родно и родина се сакрализират в българското съзнание, поставяйки на първо място обществения дълг към България като единствен критерий и мяра за моралния облик на личността. Саможертвата в името на родината, отдаването със слово и дело на нейната кауза поставя в българския пантеон имената на възрожденските дейци. Те се превръщат в емблематичен образ на най-ценностните за националното ни съзнание категории. Връх на идейните духовни и революционни движения, чиято цел е осъзнатата необходимост от свобода, е Руско-турската, наречена Освободителна война, в която духовният и борбен воински потенциал на българите намира своята най-пълна реализация и оставя в историята ни безпримерни подвизи на храброст и величие. По същото това време бай Ганьо и бай Михал са били заети да ограбват изоставяните турски села. Оттогава бай Михал е натрупал богатството си, а бай Ганьо- спечелил водениците си (“Бай Ганьо се върна от Европа”).

Величавото със силата на духовния си идеализъм време е отминало, “лудостта” и опиянението от Освобождението са стихнали и са извикали на историческата сцена личности от типа на бай Ганьо и бай Михал. Настъпва времето на “дребните характери”, на изплуващите от социалното дъно Гочоолу и Дочоолу. А това време изисква концентрация на интелектуалната и обществената енергия за институционално изграждане на новоосвободената държава.

Осемдесетте и деветдесетте години на XIXв. са именно десетилетията, в които се полагат основите на съвременната българска държавност. Това предполага създаването на конституция, формирането на политически грамотна прослойка, която да направи функционални сферите на изпълнителната, съдебната и законодателната власт. Понятия като граждански и конституционни права, изборна власт, парламентаризъм звучат екзотично чуждо на българина, който поколения наред е водил безправно съществуване в рамките на една полуфеодална, полумодернизирана османска държава. Той тепърва трябва да ги изпълва със съдържание и да преосмисля собствената си обществена роля като поданик на държавата. Преминаването от родовия патриархално-правен кодекс, затворен в рамките на селската общност, към правната нормативност на държавните закони (по същество плод на чужда културна система) се оказва мъчителен и трудно осъществим процес. Трудността се увеличава и от това, че ролята на “институционални строители” на държавността изпълняват личности, лишени от обществен морал и съзнание за дълг

към родината. Самите те носят робската психика на масата и за тях ценностите, заложили в най-модерната и либерална за времето си конституция, са също лишени от съдържание. Водени от грубия си прагматичен интерес, те налагат своята представа за държавната власт като власт на бруталното насилие- морално и физическо- на корупция, финансови и законови злоупотреби. Възрожденските идеали за справедлива законова власт, за святост на обществения дълг към родината получават своето тотално опровержение чрез картината на политическия и обществен живот, обрисувана от Алеко. Героят на новото време става неговият герой- бай Ганьо.

Неслучайно авторът поставя персонажа си във възловите сфери на обществения живот- местната власт, “депутацията”, журналистиката. Изпраща го дори в царския дворец като народен представител. Показва го като съизмерим по социално положение с личности от ранга на Константин Величков. Фамилиарността, арогантността, лицемерието и прагматизмът правят бай Ганьо вече не некултурен простак, достоен за снизходителна подигравка, а в нравствено чудовище, обществено зло, подкопаващо ценностните устои на политическия и социален живот.

Още със завръщането си героят се впуска в политически игри, присвоявайки си безогледно правото да представя съгражданите си. Тъй като падането на Стамболов би попречило на търговските му интереси, той оглавява самозвана “депутация”, носеща възвание до царя. С този акт той обезсмисля основния принцип, залегнал в законовите норми на младата държава и зададен от идейните и духовни измерения на предходната епоха- принципа на свободата; свободата на неприкосновената и защитена от закона гражданска позиция, правото да я изразяваш и да избираш за представител на своите права този, когото си преценил като достоен и способен да ги защитава. Тези либерални принципи, утвърждаващи се и в Европа, са съвсем неразбираеми за бай Ганьо. За него представата за власт е свързана с умението да мамиш, да лавираш, лицемерничиш и клеветиш, възползвайки се от правата, които имаш, и присвоявайки си на всяка цена тези, които нямаш. Сам героят възкликва: “Калпав народ!...като бъде за лъжата, дъртите цигани са нищо пред нас.”

И ако цинизмът на политическата спекула и преднамереното лицемерие, възприети и обявени за основна стратегия в политическия живот, в “Бай Ганьо се върна от Европа” предизвикват отвращение, то начинът, по който Алековият герой се впуска в реалната власт, саботирайки местните избори, ужасява с бруталното си кръвопролитие. Преводът му на политическите принципи на либерализма и държавното управление гласи следното: “Свобода ли? На-а, свобода! Ще видят те в неделя една свобода, че ще я помнят до живот. Хеле Граматиков! Той, горкия, не е виждал още наши избори. Да му излязат насреща ония ми ти влася, ония ми ти цигани с кървясали очи...да му се облекят насреща...Ли-бе-ра-ли! Кос-тен-ту-ция! На-а, констентуция!” Четящият тези редове

неволно се сеца за Вазовия Боримечката, който в наивното си незнание обяснява произхода на думата либерал като човек, който либи ралото. Бай Ганьовото незнание вече не звучи ни най-малко умилително. Той произнася не само думите грешно, той “превежда”, побългарява самите понятия като политическа реалност, стояща зад тях.

Ако в единия случай насилието се извършва в границите на словото, то в другия е пряко и безкомпромисно. Деформацията на словото, десакрализирането на възлови за възрожденското, а оттам и за националното съзнание понятия отрязват степента на политическа и личностна безнравственост, която получава и своята практическа реализация в обществения живот. Само тоталният регрес на чувството за национално достойнство може да провокира “леката” игра и замяна на следните изказвания: “Ваше Царско Височество! Небесни гръмове се посипаха върху нашите нещастни глави! Петвековното ни робство е приятен сън в сравнение с грозния удар, който Северния враг ни нанася чрез оставката на нашия... Цицерон, този Нютон на българския небосклон!” И “Освобождението ни от петвековното ни робство е нищо в сравнение с бляскавото събитие, което разруши веригите на грозния тиранин”.

Поругаването на идеализма на преходната епоха и гаврата с фундаменталните за българското съзнание исторически събития се проявява чрез десакрализацията на словото. Формалистичното и театрално риторското му използване го изпразва от значение, лишава понятията от тяхната стойност и по този начин зачертава ценностите на българското.

На мястото на възрожденската публицистика, която през революционната епоха става трибуна на българското и изиграва ролята на националнообединителен фактор, идва бай-Ганьовото: “Че голям мурафет ли е един вестник да се издава? Тури си едно перде на очите (па и няма нужда), па псувай налява и надясно... Нали е работата да омаскарим тогоз-оногоз- за туй нещо не се иска кой знае каква философия!” Тази е концепцията, която стои зад гръмкото име “Народно величие”. На мястото на Ботев, Каравелов, Славейков, Раковски се оказват Дочоолу, Гочоолу и Данко Харсъзина. Личностите са заменени от лишени от индивидуалност и морал субекти, принадлежащи към социалното дъно. Авторът им е отказал индивидуалност, назовавайки ги чрез звукоподражателни незначещи названия с турски наставки и окончания, сочещи тяхната принадлежност към миналото в негативен аспект. Става ясно обаче, че дори в техните очи начинанието предизвиква колебания, напомнящи морални дилеми. Аурата на възрожденското слово продължава да работи в определена степен в съзнанието им: “У тях все се съхраняваха възпоминания от друго време и от турско време, когато печатното слово все пак мътеше водата им, но не изиграваше тая лава от адски хули и проклетия... Гочоолу и Дочоолу усещат, че нещо ги смъдва в един затънтен край на техните сърца, сецат се, че има нещо opak в тая работа, има нещо таквоз, което не

трябва да бъде; но върху тия чисти чувства, бай Ганьо прибавя нов пласт и ги задушават.”

Същите тези Гочоолу и Дочоолу намят никакви скрупули, когато организират бай-Ганьовата “избирателна кампания”. Те “наблюдават с възторг ленивото пробуждане на тези трийсет и кол и въже събрани тъмни личности, на които днес предстои задачата да сплашат, да изгонят, да всеят ужас и трепет около изборното място и да накарат и без туй сплашения българин да се откаже от своето едвам осъзнато право да упражнява свободната си воля в управление на държавата.”

Парадоксално е, но бай Ганьо се оказва “по-добрият” народопсихолог, залагайки на пряката заплаха и насилие, които провокират изработените у българина механизми на политическо поведение- безропотност и подчинение. Защото за следосвобожденския човек политическата реалност е тази, която му създава бай Ганьо, а не тази, с която борави политически грамотното, цивилизовано и европеизирано градско съсловие. Управляващите държавата се оказват спъвани от собствения си народ, който все още не може да се отърси от робския манталитет. Вместо с либерална конституция българите са управлявани от: “...сган, тази утайка от тинята на един див, бестиален, лишен от всяко образование и отхрана граждански слой, готова за всяка бруталност...безпринципна тълпа, водима от разнородни ней игноранти и безхарактерност...и тази сган, казвам , има своите представители в Народното събрание...”

Оправдана е Алековата самоирония, що се отнася до наивната вяра, че петвековна “политическа традиция” може да се замени с няколко модерно звучащи фрази. България може и да е свободна, но българският народ се оказва все още поробен от собственото си невежество и безволие. Затова и нашенският “превод” на свободни избори навежда на мисълта за ордите на Фазлъ паша. Тази представа за образа на държавната власт все още е жива в съзнанието на българина и вече не са необходими орди, достатъчни са трийсетина пияни цигани и власи, за да се задейства “робския” инстинкт. Иваница Граматиков не подозира това, но бай Ганьо го знае. Затова и поздравът му към опонента крие сарказма на моралното чудовище: “И ний сме били малко-много в Европа и знаем тия пущини, изборите. Аз в Белгия съм бил...”

Смехотворният образ на некултурния балканец е тотално разрушен, когато на политическата сцена на новоосвободената държава тази “некултурност” се оказва уродливата форма на най-негативните черти на българския манталитет. Затова и анекдоти за бай Ганьо в България няма. Може би защото българинът не може да се

смее на изградената от него “политическа традиция” и над самия себе си.